

БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ. ОСНОВИ БІОЕТИКИ ТА
БІОБЕЗПЕКИ

Лекція

Біоетика: предмет, мета і задачі
в системі охорони здоров'я.

ВСТУП

- Серед окремих галузей прикладної етики однією з найактуальніших на сьогодні є транскультурний феномен – біоетика. У перекладі з грецької Біоетика означає етику життя або життєву етику.

ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ

- Біоетика – це сукупність етичних норм і принципів, що інтегрує у єдине концептуальне ціле аспекти класичної етики та новітні тенденції, що ініційовані бурхливим розвитком науково-технічного прогресу та впливом негативних змін навколишнього середовища на здоров'я людини.
- Біомедична етика – це галузь міждисциплінарного знання про межі допустимого втручання в процеси життя і смерті людини за допомогою новітніх біомедичних технологій.

ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ

Біоетика — (з грецької мови βίος — життя, ἠθός — звичай), це наука, що вивчає та аналізує моральність людських дій в біологічно-медичній галузі та в охороні здоров'я, стосовно її відповідності моральним нормам і вартостям.

- ▶ Термін введений 1927 р. Ф. Ягром, як поняття про моральні засади використання лабораторних тварин і рослин.
- ▶ Сучасне уявлення розробив в 1971 р Ван Рансселер Поттер, як вчення про моральність людської поведінки з позиції біологічно-медичної галузі та інших соціально-орієнтованих наук про життя.

Актуальність вивчення предмету

- ▶ Надзвичайно важливим є формування особистості медичного фахівця в контексті біоетики. Працівники медичної галузі у своїй професійній діяльності щодня стикаються з питаннями етичного, морального чи біоетичного характеру, а тому потребують фахових знань, щоб могли правильно й компетентно приймати рішення.

Актуальність вивчення предмету

- ▶ Кінець ХХ і початок ХХІ ст. – це час тріумфу біологічних наук, які дають можливість зануритися в незвідані глибини таїни всього живого, людини передусім. Та вже зараз є очевидним, що цей тріумф людського пізнання, котрий несе, безперечно, позитивні для людського існування колосальні відкриття, уможлиблює водночас перспективи глобальної катастрофи.

Передумови становлення біоетичних поглядів у медицині

- ▶ Можна виділити основні причини, що зумовили актуальність та інтенсивний розвиток біомедичної етики (біоетики) останнім часом:
- ▶ — якісно новий рівень розвитку медицини, що поставив перед суспільством безліч соціальних, морально-етичних і правових проблем;
- ▶ — заклопотаність населення небезпекою, яка виникла, і непередбачуваністю наслідків впровадження у практику недостатньо перевірених нових досягнень біомедичних технологій;

Передумови становлення біоетичних поглядів у медицині (продовження)

- ▶ — гуманітаризація медицини взагалі і медичної освіти зокрема;
- ▶ — видання великої кількості спеціальної літератури, присвяченої різним питанням біоетики;
- ▶ — проведення міжнародних конгресів, симпозіумів і т.п., у центрі уваги яких — проблеми нових медичних технологій у контексті захисту прав людини і пацієнта;
- ▶ — зростання ролі і значення громадських організацій в ухваленні суспільно значимих рішень, у тому числі і правових, щодо розвитку тих або інших напрямів медицини;
- ▶ — недостатність норм медичної етики і деонтології при поясненні і пошуках розв'язань проблемних питань медицини.

Історія розвитку біомедичної етики

- ▶ Історія виникнення біоетики знаменується кількома «гучними» подіями, пов'язаними з впровадженням нових медичних технологій, негативні наслідки якого вилилися в кінці 60-х років ХХ століття в акції протесту громадськості Західної Європи та Америки проти медицини і науки. Було поставлене питання про надійність захисту людства від «прорахунків» медико-біологічної науки, від застосування досягнень науки на шкоду людям.
- ▶ Цьому передували порушення кількох принципів: етичних та моральних засад.

Історія розвитку біомедичної етики

- Моральною основою, на яку має спиратися сучасна біоетика, є вимоги Нюрнберзького кодексу 1947 р., що був сформульований у ході судового процесу в справі 23 нацистських лікарів, звинувачених у військових злочинах і злочинах проти людства.
- Нюрнберзький кодекс вводив розмежування двох типів клінічних досліджень: терапевтичних і не терапевтичних.
- Перші виправдані тою мірою, якою спрямовані на збереження життя та покращення стану хворого. Другі — це такі, що не мають цінності для людини, яка служить їх об'єктом. Кодекс забороняє проведення експериментів, що загрожують пацієнту смертю або непоправною шкодою.

Історія розвитку біомедичної етики

- ▶ У Німеччині в 1958-1961 рр.. відбулася «фармацевтична трагедія»: у матерів, що приймали під час вагітності препарат талідомід як снодійне, народилися близько 20 тис. дітей з каліцтвами
- ▶ В Японії на початку 60-х років відбулося масове отруєння людей, які приймали при хронічних захворюваннях органів шлунково-кишкового тракту лікарські препарати, що містять 8-гідрооксіхінолін (мексаформ, мексаза, ентеровіоформ, ентеросептол).
- ▶ У 1963 році, в Брукліні, під час експериментів в *Jewish Chronic Disease Hospital* особам похилого віку, без жодної згоди з їх сторони, за допомогою уколів були введені живі ракові клітини для —експериментування перебігу та розвитку даного виду хвороби.

Історія розвитку біомедичної етики

Тривогу забила Всесвітня асоціація лікарів, і в 1964 р. в Гельсінкі була прийнята декларація (доповнення вносилися в 1973, 1983, 1989, 1996, 2000 рр.), яка стала першим міжнародним етичним стандартом проведення наукових досліджень над людиною. У Гельсінській декларації «Рекомендації лікарям щодо здійснення біомедичних досліджень за участю людей як піддослідних» підкреслена необхідність максимального посилення вимог до проведення випробувань на людині

- ▶ **Друга ситуація**, склалася в одній з лікарень міста Сіетл (штат Вашингтон, США), де встановили абсолютно новий на той час апарат штучного діалізу. Його застосування дозволяло врятувати життя пацієнтам. Але число пацієнтів, істотно перевищувало його можливості, і перед лікарями постало питання, кого з пацієнтів підключати до апарату в першу чергу, а кого в другу-третю, прирікаючи їх тим самим на смерть.

Лікарі не захотіли брати на себе «надлюдську» відповідальність і запропонували створити з найбільш шанованих громадян округу комісію, яка і визначала черговість підключення пацієнтів до апарату.

В даному випадку чітко проявилася одна з ключових рис біоетики: питання про застосування нової технології розглядався за участю не лише фахівців, але й широкій громадськості

Об'єкт біоетики

- Моральність людської поведінки у біологічно-медичній галузі та в сфері охорони здоров'я стосовно її відповідності моральним нормам та цінностям. Дозволеність медичних втручань в людський організм з точки зору права, зокрема, тих втручань, що пов'язані з розвитком біологічних і медичних наук. Використання біологічних наук на службі людині з ціллю покращити умови життя. У сферу інтересів біоетики включаються також проблеми створення та інтродукції в біосферу трансгенних рослин і тварин, використання генетично модифікованих харчових продуктів.

Предмет біоетики

- ▶ Моральність людської поведінки у біологічно-медичній галузі та в сфері охорони здоров'я стосовно її відповідності моральним нормам та цінностям.
- ▶ Дозволеність медичних втручань в людський організм з точки зору права, зокрема, тих втручань, що пов'язані з розвитком біологічних і медичних наук.
- ▶ Використання біологічних наук на службі людині з ціллю покращити умови життя.
  - ▶ Охорона здоров'я і життя людини від моменту запліднення до природної смерті, яка виражається через різні форми лікування. Моральні аспекти війни, вбивства, аборти, самогубства, еутаназії.

Завдання біоетики

- ▶ Завдання біоетики: формування принципів морального регулювання наукових досліджень, яка не обмежувало б свободу науки, але забезпечувало б і соціальний захист громадян і інтереси суспільства. Як наслідок, біоетика формує світогляд суспільства в цілому, закріплене в правових державних і міжнародних законах і деклараціях.
-

Завдання біоетики

Захист прав людини,

- ▶ - Трансплантація органів і тканин,
- ▶ - Використання стовбурових ембріональних клітин і з метою лікування,
- ▶ - Генна терапія, генна інженерія, генодіагностика,
- ▶ - Евтаназія,
- ▶ - Репродуктивні технології та аборти,
- ▶ - Клонування (терапевтичне та репродуктивне),
- ▶ - Клінічні випробування нових лікарських засобів та виробів медичного призначення на людях і в експериментах на тваринах,
- ▶ - Надання допомоги умираючим пацієнтам (хоспіси, надання паліативної допомоги),
- ▶ - Використання трансгенних організмів з харчовою метою,
- ▶ - Застосування нанотехнологій,
- ▶ - Біозахист і біобезпека

Біомедична етика

- ▶ Один з актуальних розділів біоетики – це біомедична етика. Прикладний характер цього розділу обумовлює з'ясування його предмету: сукупність етичних питань ставлення суспільства і, зокрема, лікарської спільноти до людини та її вітальних цінностей – життя, здоров'я, подолання різноманітних хвороб.

Біомедична етика

- ▶ Якщо біоетика акцентує увагу на проблемах життя взагалі, його збереження, то **біомедична етика застосовує основні принципи біоетики стосовно людини**. На відміну від «традиційної» медичної етики, вона виконує інтегративну функцію, спрямовуючи увагу на загальні біоетичні проблеми та вимоги. Її більше цікавлять конкретні, нестандартні прецеденти із медичної практики, які потребують етичних узагальнень.

Історичні моделі моральної медицини

Для того, щоб зрозуміти, які морально-етичні і ціннісно-правові принципи лежать у основі сучасної біомедичної етики, слід хоча б стисло охарактеризувати їхній розвиток у різні історичні епохи

- ▶ **Модель Гіппократа і принцип “не нашкодь”**
- ▶ Історично першою формою лікарської етики були моральні принципи лікування Гіппократа (460-377 рр. до н.е.), викладені ним в «Клятві», а також в книгах “Про закон”, “Про лікарів” і ін.
- ▶ Гіппократа називають “батьком медицини”. Ця характеристика не випадкова. Вона фіксує народження професійної лікарської етики.
- ▶ Норми і принципи поведінки лікаря, визначені Гіппократом, є не просто віддзеркаленням специфічних відносин в конкретно-історичній епосі. Вони наповнені змістом, обумовленим цілями і завданнями лікування, незалежно від місця і часу їх реалізації. Через це, декілька змінюючись, вони дотримуються і сьогодні, набуваючи в тому або іншому етичному документі, будь то “Декларація”, “Присяга” і тому подібне свій стиль, особливу форму виразу. Прикладом документа, створеного на основі “моделі Гіппократа” служить “Клятва лікаря”, прийнята Указом Президента України від 15 червня 1992 року (N 349).

Історичні моделі моральної медицини

Модель Парацельса і принцип «роби добро»

- ▶ Другою історичною формою лікарської етики стало розуміння взаємовідношення лікаря і пацієнта, що склалося в середні віки, тобто впродовж тривалого історичного періоду з 1 століття нашої ери аж до 18 століття. Даний період людської історії - це час розповсюдження і безумовного впливу і авторитету християнства.
- ▶ **“Модель Парацельса”** — це така форма лікарської етики, в рамках якої етичне відношення з пацієнтом розуміється як одна з найважливіших складових стратегії терапевтичної поведінки лікаря. Якщо в гіппократівській моделі медичної етики, перш за все, завойовується соціальна довіра пацієнта, то в “моделі Парацельса” робиться акцент на врахування емоційно-психічних особливостей особи, на визнанні важливості душевних контактів з лікарем і включеності таких контактів в лікувальний процес.
- ▶ У межах “моделі Парацельса” повною мірою розвивається патерналізм як тип взаємозв'язку лікаря і пацієнта. Справжній сенс патерналістичного підходу полягає в тому, що зв'язок між лікарем і пацієнтом відтворює не тільки кращі зразки кровно-споріднених відносин, для яких характерні позитивні психоемоційні прихильності і соціально-моральна відповідальність, але і “цілющість”, “божественність” самого відношення лікаря до хворого.

Історичні моделі моральної медицини

Деонтологічна модель і принцип “дотримання обов'язку”.

Відповідність поведінки лікаря певним етичним нормативам - складає істотну частину медичної етики. Це її деонтологічний рівень, або “деонтологічна модель”. Термін “деонтологія” (від греч. deontos — належне) був введений в медичну науку в 40-х роках ХХ століття професором Н.Н. Петровим. Він використовував цей термін, щоб позначити реально існуючу область медичної практики — лікарську етику — яку намагалися “відмінити” після перевороту 1917 року за зв'язок традиційної лікарської етики з релігійною культурою. Але чи можна піти від цього зв'язку? Логічно це зробити неможливо. Витоки уявлень про “належне” знаходяться в релігійно-етичній свідомості, для якої характерне постійне зіставлення себе з “належним” і оцінка дій не тільки по результатах, але і помислами.

- ▶ Деонтологічна модель лікарської етики — це сукупність “належних” правил, відповідних тій або іншій конкретній області медичної практики. Прикладом такої моделі може служити хірургічна деонтологія.
- ▶ Принцип “дотримання обов'язку” — основний для деонтологічної моделі. “Дотримуватися обов'язку” — це, значить, виконувати певні вимоги.
- ▶ Набори “точно сформульованих правил поведінки” розроблені практично для кожної медичної спеціальності. Численні видання по медичній деонтології періоду 60-80-х років містять докладний перелік і опис цих правил практично по всіх медичних областях.

Історичні моделі моральної медицини

Біоетика і принцип “пошани права і достоїнства людини”.

- ▶ Медицина, що працює сьогодні на молекулярному рівні, все більш стає “прогностичною”. Французький імунолог і генетик Ж. Доссе вважає, що прогностична медицина “допоможе зробити життя людини довгим, щасливим і позбавленим хвороб”. Проте тільки одне “але”, з точки зору Ж. Доссе, стоїть на шляху цієї світлої перспективи. Це — “особа або група осіб, рухомих жаданням влади і нерідко заражених тоталітарною ідеологією”.
- ▶ **Основним моральним принципом біоетики** стає принцип пошани і достоїнства людини. Під впливом цього принципу міняється рішення “основного питання” медичної етики — питання про відношення лікаря і пацієнта. Як відомо, патерналізм працював в режимі незаперечного пріоритету або “первинності” авторитету лікаря. Сьогодні ж гостро стоїть питання про участь хворого в ухваленні лікарського рішення.

Історичні моделі моральної медицини

Історичний і логічний аналіз розвитку етики лікування приводить до наступного висновку: більше 25 століть в європейській культурі формувалися, змінювали один одного різні морально-етичні принципи, правила, рекомендації, що супроводжували медицину впродовж всієї її історії.

- ▶ Сьогодні все різноманіття багатовікове лікарського етичного досвіду об'єднується і позначається поняттям "Біомедична етика". Вона існує в чотирьох формах або моделях: моделі Гіппократа, моделі Парацельса, деонтологічній моделі і у вигляді біоетики.
- ▶ Не дивлячись на відмінності між цими формами, біомедична етика унікальна перш за все тим, що є логічно цілісною системою знання. Наприклад, відомо, що такі її форми як модель Гіппократа і модель Парацельса формувалися в діаметрально протилежних світоглядних культурах - язичницькою і християнською. Але навіть вони найтіснішим чином зв'язані між собою. 10 зобов'язань "Клятви Гіппократа" логічно зв'язано з цінностями християнської етики - любов'ю, милосердям і співчуттям.
- ▶ Отже, теоретичні особливості і морально-етичні принципи кожною з перерахованих історичних моделей є реальними елементами цілісної системи професійно-етичного знання і складають ціннісно-нормативний зміст професійної сучасної біомедичної етики.

Правове регулювання питань біоетики в Україні

- ▶ Хоча нормативно-правові акти України, які стосуються охорони здоров'я населення, поки що не містять бази з біоетики, все ж немає підстав стверджувати, що такі акти не відповідають її принципам і засадам. Законодавство України в галузі охорони здоров'я згідно з ст. 9 Основного закону України (Конституція) адаптується до відповідних міжнародних документів, якщо є на це згода Верховної Ради.

Правове регулювання питань біоетики в Україні

- ▶ Логічним доповненням до Європейської конвенції з прав людини та Європейської соціальної хартії є **Європейська конвенція «Про захист прав та гідності людини у зв'язку з використанням досягнень біології та медицини»**, яку підписала Україна разом із 22 державами. Це означає, що законодавчі акти стосовно охорони життя і здоров'я повинні формуватися згідно з вимогами останньої конвенції, заснованої на принципах біоетики. Погляд біоетики на медицину спрямовує увагу на високу цінність служіння життю, бо це є основою гуманізації суспільства.

Правове регулювання питань біоетики в Україні

- ▶ Рекомендація **парламентської Асамблеї Ради Європи № 1046/1986** проголошує, що і зародкам і ембріонам людини властива людська гідність, тому за всіх умов слід ставитися до них з повагою і будь-яке втручання в їх організм, навіть нежиттєздатних, повинно бути заборонене (експерименти, взяття органів для трансплантації тощо). А забезпечити це мають законодавчі органи кожної окремої країни. **Закон України про охорону здоров'я** дозволяє штучне запліднення та імплантацію ембріона за згодою подружжя та при збереженні анонімності донора (ст.48), що є морально неможливим з точки зору біоетики.